

Nord i Sud a Europa

Noves tensions i noves oportunitats després de la caiguda del mur de Berlín

Wolf Lepenies

En el mortífer segle XX, escenari de dues guerres mundials, l'holocaust i l'amenaça d'anihilació nuclear, la caiguda del mur de Berlín fou un rar moment de felicitat. Vistos en retrospectiva, el 9 de novembre de 1989 i el 3 d'octubre de 1990 (el dia de la reunificació d'Alemanya) es fonen en un únic esdeveniment. Vint-i-cinc anys enrere, però, les coses eren més complicades.

Immediatament després del final de la Segona Guerra Mundial, l'economista alemany Wilhelm Röpke es preguntava sota quines condicions, atesos els crims inaudits del seu passat nazi, podria Alemanya

ser readmesa en la comunitat de nacions civilitzades. Röpke apuntava quatre condicions prèvies: Alemanya havia d'abandonar per sempre l'herència prussiana; havia d'assumir el cànon de valors occidentals, és a dir, la democràcia, l'imperi de la llei i una economia liberal de mercat; i s'havia d'organitzar com una república federal. Parlava tan sols d'Alemanya Occidental, perquè l'Est i l'Oest –aquesta era la quarta condició– havien de restar separats. Tot això ens recorda el filòsof espanyol Donoso Cortés, qui en el segle XIX havia dit de la unitat alemanya que era «una idea condenada justament per la razón y por la historia».

Encara no s'havia desmantellat del tot el mur de Berlín quan alguns polítics i intel·lectuals, i molt destacadament Günter Grass, advertien que la reunificació dels dos estats alemanys seria un error. La creació de l'estat nació alemany, afirmaven, havia estat el primer pas en un camí que duria a la dictadura nacionalsocialista i a l'holocaust. Una Alemanya unida esdevindria, de nou, un perill per a Europa i el món. Com a signe de penediment, Alemanya hauria de romandre dividida després de la caiguda del mur. Tan sols era acceptable, des d'un punt de vista polític i moral, una federació entre l'Est i l'Oest. Els alemanys haurien de donar-se per satisfets de trobar la seua unitat com a nació cultural, com Herder

Wolf Lepenies (1941) és sociòleg i polític alemany. Ha estat catedràtic de Sociologia a la Freie Universität de Berlín i president del Wissenschaftskolleg. Ha format part de l'Institute for Advanced Study de Princeton i de la Maison des Sciences de l'Homme a París. És autor d'una obra molt influent, amb títols com *Die drei Kulturen. Soziologie zwischen Literatur und Wissenschaft* (1985), *Aufstieg und Fall der Intellektuellen in Europa* (1992), *Kultur und Politik* (2006) i *The Seduction of Culture in German History* (2006). Aquest article correspon a la seua intervenció al simposi «25 anys després de la caiguda del Mur de Berlín: una nova oportunitat per a Europa?» celebrat a la Universitat Pompeu Fabra els dies 19-21 de novembre de 2014. Agraïm a Wolf Lepenies i Maricció Janué, professora del Departament d'Humanitats de la UPF i coordinadora del simposi, l'amable autorització per publicar-lo.

i Goethe havien proclamat al segle XIX. Tanmateix, el canceller alemany no es va deixar impressionar. Menys de tres setmanes després de la caiguda del mur, Helmut Kohl va fixar la seua estratègia per als dies i setmanes següents en un pla de deu punts que va presentar davant el Bundestag, que encara tenia la seu a Bonn. El darrer punt tenia com a enunciat simplement «La unitat alemanya». Avui cal bandejar qualsevol manifestació de triomfalisme, però sí que hi escau una joia tranquil·la: el procés de reunificació alemanya és una història d'èxit, si més no des d'un punt de vista intern. El que faré ací, però, és oferir una visió des de fora. ¿Quines han estat les conseqüències de la reunificació alemanya per a Europa, per a la Unió Europea i especialment per a França, el país amb el qual Alemanya ha sumat esforços com a motor de la unificació europea?

El matí de l'endemà que caigués el mur, jo era a París. Pertot arreu es podien veure senyals que recordaven l'any 1789. Eren restes de les celebracions i festes al voltant de la Revolució Francesa que havien lluit als carrers de París des del 14 de juliol, el dia de la presa de la Bastilla feia 200 anys. Ara, però, un fet sense precedents s'havia esdevingut a l'Alemanya Oriental que feia recular a un segon pla les commemoracions de la Revolució Francesa: una revolució sense *terreur*. Els diaris anaven plens de reports de testimonis directes i de comentaris sobre els esdeveniments a Berlín. Recorde un titular: «Por als alemanys». Així, sense signe d'interrogació... *Wiedervereinigung*, en alemany, era la paraula clau del moment. Ningú no semblava dubtar que arribaria i que arribaria aviat. Durant molt de temps França havia acceptat la primacia econòmica alemanya dins la Unió Europea. Ara hauria d'acceptar també el lideratge polític d'una

gran Alemanya. Un polític nord-americà que parlava anglès amb un fort accent alemany havia pronosticat que França seria la víctima de la reunificació d'Alemanya. La profecia de Kissinger havia arribat. Ben aviat la retòrica autosatisfeta dels polítics alemanys recordaria al públic francès aquell burges que havia rebut una gran herència i que li deia al fill: *Parle fort, nous sommes riches!*

El 9 de novembre de 1989 el canceller alemany feia una visita d'estat a Polònia. En rebre les notícies del que passava, retornà de seguida a Berlín (a Berlín Occidental, com es deia llavors), per fer-hi un discurs. Polònia veia de manera més aviat positiva la reunificació alemanya que es dibuixava en l'horitzó. Intel·lectuals polonesos influents com Adam Michnik i Bronislaw Geremek, s'hi havien mostrat favorables en el passat. Només van aparèixer tensions posteriorment quan Polònia, que es considerava una de les potències victorioses de la Segona Guerra Mundial, no va ser invitada a participar en les negociacions «Dos-més-Quatre» que donarien llum verda al procés de reunificació. Però poc després els nervis que hi havia a Polònia es van relaxar. «Amb l'ajuda alemanya, retornarem a Europa», esdevingué un mantra de la política exterior dels polonesos.

L'acord internacional final, legalment vinculant, relatiu a la frontera entre Polònia i Alemanya encara estava obert quan caigué el mur de Berlín. Es va convertir en un tema crucial per a la política exterior francesa. A l'igual que Gran Bretanya, però una mica més discretament, França havia mirat d'obstaculitzar el procés de reunificació alemanya. I no sols era cosa de François Mitterand. El seu predecessor, Valéry Giscard d'Estaing, havia proposat que la República Democràtica Alemanya no s'unís

a la República Federal sinó que passés a formar part directament de la Unió Europea com a estat sobirà. Quan es va fer evident que la reunificació era imparable, França intentà fins on va poder d'influir almenys en el procés que hi menaria, tot assumint el paper d'advocat dels interessos polonesos. França proposà que la reunificació tingués com a condició el reconeixement per part de l'REA de l'anomenada línia Oder-Neisse com a frontera. Però Helmut Kohl s'imposà a Mitterand. El tractat fronterer entre Alemanya i Polònia entrà en vigor el 14 de novembre de 1990, quan ja havia passat un mes llarg des de la reunificació. En l'intent de condicionar la reunificació al tractat sobre la frontera, França defensava els seus interessos més que no els de Polònia; tractava d'ajornar l'ampliació de la UE a l'est, Polònia inclosa, tant com fos possible. El govern polonès s'enutjà, i no poc, quan Mitterand declarà que el procés d'integració encara trigaria molts anys i que el seu resultat no es podia preveure de cap manera. Alemanya, al contrari, mirava d'accelerar el procés tant com fos possible i per això donà a Polònia alta prioritat.

França s'hi oposava. París, amb el suport vigorós de Margaret Thatcher en aquest punt, temia que una ràpida ampliació de la Unió ajornaria el necessari aprofundiment de les seues institucions clau. Un temor que retrospectivament apareix més que justificat. L'amenaça real, de tota manera, era un escenari geopolític que canviaria inevitablement la relació de forces al si de la Unió Europea. Amb la integració de més països de l'Europa central i oriental, de sobte l'Alemanya unida passaria de la perifèria al centre. No tan sols augmentaria el seu pes econòmic: ningú no podria evitar que assumís el lideratge polític de la Unió.

Per entendre el fortíssim impacte d'aquest procés, convé retornar al final de la Segona Guerra Mundial. Després de la rendició alemanya, el general De Gaulle declarà que la prioritat de la política alemanya en el futur havia de ser evitar el renaixement d'un estat alemany unitari. Només s'havia de permetre una federació laxa de les tres zones, ocupades pels Estats Units, el Regne Unit i França. Moltes vegades, amb el to vibrant que li era característic, De Gaulle declarà: *Nous ne voulons pas de Reich!* Quan es va formar el 1951 la Comunitat Europea del Carbó i l'Acer (CECA), De Gaulle hi va veure d'entrada una victòria per a Alemanya i una derrota per a França. A diferència del que havia passat després de la Primera Guerra Mundial, es va permetre que l'Alemanya derrotada entrés a la Comunitat sense pagar cap mena de reparació. En canvi, França, victoriosa i generosa —*la France victorieuse et généreuse*—, havia retornat el Saar a Alemanya. Fins quan, es preguntava De Gaulle, es donarien per satisfets els alemanys de ser «uns perdedors decentes i continguts» que festejaven la benvolença d'una França que havia guanyat? Però no es feia il·lusions. El 1951 ja es queixava que els alemanys esdevenien cada vegada més segurs de si mateixos i més exigents envers els seus homòlegs europeus i, especialment, francesos. Tenia por que Alemanya infligís una derrota a França, aquesta vegada en el terreny econòmic.

De Gaulle era un visionari, però també entenia els límits que la *Realpolitik* imposa a qualsevol visió particular. Un cop els alemanys havien decidit que volien ser *occidentaux*, unir-se a l'Oest, De Gaulle estava convençut que l'Europa del futur, les nacions de la qual ja no es matarien les unes a les altres sinó que cooperarien, només po-

dia ser construïda amb Alemanya, «aquesta nació elusiva, múltiple, desagradable». Per consegüent, era més important encara que França assegurés el seu paper de *primus inter pares* al continent europeu. Com De Gaulle escrigué a les seues memòries, les seues conviccions i accions polítiques estaven determinades pel que anomenava *une certaine idée de la France*: França només podria dur a terme el seu destí històric si mostrava ambició i grandesa, *grandeur*. La grandesa es mesurava sempre en comparació amb Alemanya, i sempre ensopegaria amb el desafiament del veí. Aquesta era la idea rectora de De Gaulle en la seua relació amb Alemanya, fins i tot després que aquest país s'hagués unit a «l'Oest», és a dir, que hagués esdevingut membre de la Comunitat Europea. De Gaulle volia una «Europa europea», *une Europe européenne*. Això significava una Europa per a la qual els Estats Units no fossen un líder sinó un soci, una Europa en la qual l'amistat de França i Alemanya seria garantia de la llibertat i el progrés. De Gaulle es felicitava d'haver trobat el soci adequat per a la seua política europea en el canceller alemany Konrad Adenauer. Era important el fet que Adenauer fos un catòlic de Renània; hauria estat molt més difícil per a ell, afirmava De Gaulle, d'assolir primer la reconciliació i després l'amistat entre França i Alemanya amb un protestant prussià. D'aquesta manera, *le vieux Français et l'Allemand encore plus vieux*, el vell francès i l'alemany encara més vell, construïren la catedral de la unitat europea.

De Gaulle, que rarament perdia l'ocasió d'emprar un llenguatge grandiloqüent, havia comparat l'Europa que Adenauer i ell entrellucaven amb una catedral. I tanmateix advertia els seus compatriotes que no fossen massa sentimentals amb Alemanya, com

va deixar clar davant la Comissió d'Afers Exteriors de l'Assemblea Nacional francesa: «L'abraçada entre Adenauer i jo mateix a Reims –va dir– no canvia per a res el problema bàsic de França: mantenir en qualsevol circumstància una asimetria política entre els dos països». Fins i tot en les converses privades amb Adenauer, De Gaulle insistia que no podia haver-hi paritat entre França i Alemanya. Derrotada en la Segona Guerra Mundial, Alemanya ja no era una gran potència i no havia de tornar a ser-ho mai més. França, en canvi, membre permanent del Consell de Seguretat de l'ONU, era una gran potència i continuaria sent-ho, no en darrer terme perquè disposava d'armes atòmiques que Alemanya tenia prohibides. Era del tot lògic que aquesta doctrina de l'asimetria política dugués De Gaulle a rebutjar la idea de la Comunitat Europea de Defensa, una comunitat en la qual la França victoriosa i l'Alemanya derrotada s'hi trobarien en peu d'igualtat.

L'amistat entre Alemanya i França era indispensable per promoure la unitat d'Europa i garantir-ne la independència, tant dels Estats Units com de la Unió Soviètica. Però era essencial, i De Gaulle no es cansava d'insistir-hi, que la relació entre ambdós països es basés en el desnivell polític. França reclamaria la seua primacia entre les democràcies aplegades en la Unió Europea, i Alemanya havia d'acceptar aquesta reivindicació. En aquest sentit el «gaullisme» esdevingué una constant de la política exterior de França, més enllà de les divisòries polítiques i de partit.

I vet ací que aleshores el mur caigué, el comunisme trontollà a Europa Central i Oriental, les línies geopolítiques de poder esdevingueren borroses al continent i la

influència política d'Alemanya augmentà considerablement, en detriment de França. En aquell moment, *La Règle du Jeu*, una revista que dirigia Bernard-Henri Lévy, possiblement la més influent políticament entre els intel·lectuals francesos, publicà, a tall de comentari sobre la unificació alemanya, un article titulat «L'Empire latin». L'article es basava en un manuscrit inèdit, una mena de memoràndum que el filòsof Alexandre Kojève —que havia esdevingut un influent assessor polític— probablement havia presentat al general De Gaulle el 1945, just acabada la Segona Guerra Mundial. Kojève advertia que una Alemanya recuperada amenaçaria el futur paper de França a Europa. Per consegüent, França, amb Itàlia i Espanya, havia de formar un Imperi llatí que frenaria Alemanya. Entre les mesures antialemanyes més aviat brutals que proposava Kojève hi figurava la gairebé completa desindustrialització d'Alemanya, cosa que recordava el pla que el secretari del Tresor Henry Morgenthau havia presentat al president Roosevelt. La publicació d'aquest text (que es remuntava al 1945) per primera vegada en 1990, un any després de la caiguda del mur, era un signe eloqüent de la por que suscitava en França la reunificació alemanya. El consell de redacció de *La Règle du Jeu* manifestava el seu disgust davant una Europa modelada per Alemanya.

D'això fa vint-i-quatre anys. Aigua passada? De cap manera. El 15 de març de 2013 el diari italià *La Repubblica* publicava un comentari del filòsof Giorgio Agamben amb el títol «Si almenys es formés un Imperi llatí a Europa», que feia al·lusió al memoràndum de Kojève del 1945. Pocs dies després, el comentari fou reproduït a *Liberation*, el diari francès pròxim al Partit

Socialista, en una traducció que duia un títol encara més agressiu: «Que contraataque l'Imperi llatí!» Era el moment en què la disputa entre els governs francès i alemany sobre com s'havia de resoldre la crisi financera de la UE batia el ple. Un conflicte entre dos governs esdevenia una nova fase del conflicte Nord-Sud que ha enfrontat França i Alemanya des del començament del segle XIX.

El somni dels països mediterranis de bastir una aliança ve de lluny, es remunta a l'inici del segle XIX. Amb la formació d'un «bloc llatí», que posteriorment s'ampliaria amb Amèrica Llatina i el nord d'Àfrica, Europa assoliria la unitat i mantindria una posició de poder al món, no en darrer terme enfront dels EUA. El Mediterrani seria el centre intel·lectual i polític d'Europa. La idea de bastir un bloc llatí es mantingué viva com un somni d'intel·lectuals, però mai tingué cap possibilitat de realització com a projecte polític seriós en la segona meitat del segle XX. Des del moment que la fundació de la CEEC marcà l'inici de la construcció de l'Europa unida, una coalició llatina ja no era una opció política al continent. Tanmateix, revifà quan es va fer evident fins a quin punt es beneficiava Alemanya de l'ampliació de la UE cap a l'est. A la qual cosa cal afegir el fracàs de l'estratègia de François Mitterrand d'afeblir la influència del Bundesbank i de reduir el poder econòmic d'Alemanya mitjançant la creació de l'euro. Una estratègia fracassada, perquè ningú s'ha beneficiat —i es beneficia— més de l'euro que Alemanya.

En la cimera de Barcelona del 1995, els estats membres de la UE decidiren crear una associació amb els països no europeus de la Mediterrània. Fou el naixement del que es coneix com a «Procés de Barcelona».

Ara bé, com que no ha tingut cap efecte, no ha aportat a França la possibilitat de formar un contrapès al sud d'Europa per compensar la creixent influència alemanya a Europa central i oriental. Així nasqué el pla de fundar una Unió Mediterrània, l'anomenada *Union Méditerranéenne*, que va esbossar Nicolas Sarkozy primer com a candidat presidencial en un discurs a Toulon i després, ja elegit president el 2007, en terra africana en un discurs a Tànger. El cervell que hi havia rere la idea de crear una Unió Mediterrània era l'estret col·laborador i *conseiller* de Sarkozy, Henri Guaino, nascut a Arles, de mare espanyola, i que sempre que pot es reivindica com a *homme du midi*. Guaino era un euroescèptic declarat i un crític sense contemplacions de la burocràcia de Brussel·les. Des del seu punt de vista, una Unió Mediterrània, una coalició de cultures llatines, contindria a nivell tant polític com cultural les ambicions imperials de l'angloesfera i d'Alemanya.

En una entrevista a *Le Monde* el 16 de febrer de 2012, Henri Guaino declarava obertament que la Unió Mediterrània era un projecte dirigit contra Alemanya, *contre les Allemands*, tot seguint l'estratègia de De Gaulle de mantenir la grandesa de França envers Alemanya. Sarkozy era tan imprudent que pensava que podria dur a terme el pla pel seu compte, a la Bonaparte, o com diuen els francesos, com a *chevalier seul*. No havia comptat amb Angela Merkel, alarmada en assabentar-se que la nova Unió estaria formada només per països mediterranis, funcionaria al marge de Brussel·les i per tant escaparia a la influència alemanya. Sota pressions alemanyes, la *Union Méditerranéenne* canvià de nom i passà a dir-se *Union pour la Méditerranée* i esdevingué un projecte de la Unió Europea. Té la seu

a Barcelona, el millor lloc imaginable, però en realitat està ubicada a Brussel·les. Com a resultat, hi mana la burocràcia. La Unió pel Mediterrani no ha contribuït en res als debats sobre el difícil futur d'Europa. I, més important, no preparà la UE per a l'esclat de l'anomenada Primavera Àrab, la breu durada de la qual fou també resultat de la incapacitat d'Europa per respondre-hi de manera adequada.

Després de tot això, l'opció llatina semblava morta. Però ressuscità arran de la crisi financera al sud d'Europa. Com a resultat de la crisi i de la divergència quant a les opcions per fer-hi front, s'ha dibuixat una fraternitat llatina, s'ha esbossat una demostració de proximitat meridional que òbviament aixeca l'ànim dels qui en formen part, però que no té cap impacte polític. Una fotografia presa a la cimera de la UE a Roma el 2013 amb el trio François Hollande, Mario Monti i Mariano Rajoy mostrant complicitat i deixant de banda Angela Merkel, que hi apareix al marge, duu a pensar tot seguit en la reaparició del conflicte Nord-Sud a Europa. Fa poques setmanes el primer ministre francès Manuel Valls i el president del govern italià Matteo Renzi es presentaven com a campions d'una nova Aliança del Sud. Sens dubte subscriurien el dur judici d'un periodista del *Washington Post* que escrivia recentment: «Merkel ha esdevingut un nou Clemenceau: imposa un nou Versalles que afebleix el suport als partits democràtics i a la política democràtica majoritària», tant a França com a Itàlia (Harold Meyerson, «Economically, Germany is a threat to itself», *Washington Post*, 15 d'octubre, 2014).

El conflicte Nord-Sud és una constant en la història d'Europa. L'autopercepció del sud és una combinació de confiança i

de dubte en si mateixa, d'orgull pel passat i por davant el futur. D'una banda, la civilització europea començà en el sud: les tres grans religions monoteistes, l'imperi de la llei i la filosofia occidental tenen el seu origen al Mediterrani. En paraules de Paul Valéry, el Mediterrani és una màquina de produir civilització. Els conflictes sorgeixen quan els bàrbars del nord pretenen compartir també la civilització: «Com gosen aquests que mengen *Sauerkraut* passar per continuadors dels subtils atenesos?», es podia llegir en un pamflet de la Primera Guerra Mundial titulat *La Culture latine*. Quan el president grec Karolos Papoulias etzibà aquestes paraules contra el ministre de Finances alemany Wolfgang Schäuble: «Qui és el senyor Schäuble que gosa ofendre els grecs?», la cultura estava cridant la barbàrie a l'ordre.

Però, d'altra banda, fou el nord protestant el que va assentar les bases del món modern amb el procés d'industrialització. El sud fou el perdedor de la modernització. El dolor dels europeus del sud per aquest fet el compensa l'orgull per haver preservat modes de vida que han desaparegut al nord. Al sud es diu que el *savoir vivre* és més important que el *savoir faire*, el «Midi» és una categoria emocional. Una civilització sentimental troba expressió en el somieig, el *far niente*, la *siesta*, un autocontrol escàs i molta imaginació. I tot plegat enfront de la duresa, la seriositat, l'energia i la iniciativa associades al nord. Per descomptat que tot això són estereotips, però convé entendre que sovint s'invoquen amb orgull al sud i amb un sentiment de nostàlgia al nord. Els estereotips són els carreus d'una geografia moral en la qual l'adjectiu *moral* té menys a veure amb la moralitat que amb els *mores* humans, els modes de viure que els homes

consideren obvis. No tan sols diferents concepcions del món, doncs, sinó també geografies morals diferents distingeixen unes societats humanes d'unes altres. Però mentre que els estereotips són indispensables en l'art i la literatura, són perillosos en l'àmbit de la política. En la Unió Europea han esdevingut una amenaça seriosa per a la seua estabilitat i probablement per a la seua supervivència. És irresponsable convertir la divergència quant a la manera de resoldre la crisi financera de la Unió en un conflicte Nord-Sud i en un xoc de mentalitats, cosa que alguns polítics tant del nord com del sud han fet. Tot plegat un expedient per desplegar una política emocional que serveix els seus interessos domèstics. La víctima n'és la idea europea. El nou conflicte Nord-Sud és una amenaça per a la Unió.

Pocs mesos després de la caiguda del mur ja era evident que la resignació francesa i l'eufòria alemanya abonaven un clima polític que podria ser negatiu per al desenvolupament futur de la UE. Els francesos haurien d'haver mostrat més calma o *sang froid*, els alemanys s'haurien d'haver imposat més autocontenció. Al si del govern alemany ningú no s'adonà de com hauria estat d'important per al president Mitterand que el canceller l'hagués assabentat prèviament de l'estratègia que pensava seguir per aconseguir la reunificació d'Alemanya. Una visita conjunta de Kohl i Mitterand a Dresden hauria estat en consonància amb l'esperit del tractat francoalemany. En canvi, s'engegà una cursa per una RDA en desintegració que el canceller alemany guanyà de cap.

Tant el govern francès com l'alemany deixaven veure que les seues diferències quedaven cancel·lades rere la retòrica de

l'amistat. Un autoengany perillós: les consultes formals continuaven, però la cooperació substancial s'afeblí cada cop més. Imaginem-nos la situació de la UE si França i Alemanya, en comptes de barallar-se sobre l'estratègia per superar la crisi financera, plantejaven un pla conjunt per donar un fort impuls al creixement econòmic alhora que es promovia la necessària disciplina en la política pressupostària. No és el cas. I això vol dir que, rere la façana, predominen els conflictes en la relació franco-alemanya. Potser ens hauríem de posar filosòfics i admetre que aquest és el curs natural de les coses. La rutinització del carisma, que Max Weber analitzà de manera tan convincent, també s'aplica a l'amistat entre nacions. Una vegada esdevé rutina, en la retòrica i en la praxi, ja no pot acomplir la seua tasca original. Després de la caiguda del mur de Berlín i dels dramàtics esdeveniments a Europa central i oriental, França i Alemanya haurien d'haver reconegut que la *raison d'être* de les relacions bilaterals no podia consistir per sempre en l'encís de la lloança mútua. La fixació permanent en si mateixes, el *repli sur soi* que Jacques Delors considerava una malaltia crònica d'Europa, havia dut a la paràlisi de les relacions franco-alemanyes. A més, la generació que encara havia conegut l'odi entre els dos països està desapareixent. Per als ciutadans francesos i alemanys que lluitaren en la guerra uns contra altres, l'amistat amb l'altre fou un regal inesperat, un miracle. Per a la generació dels meus fills no és molt més que retòrica i rutina.

Avui la cohesió de la UE pateix tant per la feblesa de França com pel poder no compensat d'Alemanya, que sembla capaç d'imposar el seu evangelí de l'austeritat com l'únic credo acceptable. I tanmateix,

ningú no pot tenir més interès a retornar França al lloc que li escau que Alemanya. No em sembla que gaires polítics alemanys en siguin conscients. El perill que ja es pot percebre és que Alemanya –un país que s'estima més ensenyar que aprendre– es considere a si mateixa *Praeceptor Europae* i per consegüent també mestra de França.

Al setembre de 1994, quan Alemanya detenia la presidència de la UE, Wolfgang Schäuble publicà les seues «Reflexions sobre la política europea» («Überlegungen zur europäischen Politik»). D'un costat hi havia –afirmava Schäuble– el grup sud-occidental encapçalat per França, procliu al proteccionisme, i d'un altre el grup nord-oriental, encapçalat per Alemanya, que creia en un lliure canvi sense límits sota els auspicis de la globalització. Per a França i Alemanya, afegia, era fonamental retornar a una coincidència d'interessos després de la divergència que havia deteriorat la relació bilateral durant una colla d'anys. Calia trobar noves articulacions polítiques. Per a caracteritzar-les, Schäuble s'inventà el concepte tan famós (i alguns dirien que infame) de la «geometria variable». Dins de la UE els estats haurien de poder formar coalicions locals i defensar interessos específics sense ser acusats per això de danyar la cohesió de la Unió en el seu conjunt. Acceptar aquesta «geometria variable» tenia una condició prèvia que era cabdal: la confiança. Tan sols si hi havia confiança entre els membres de la Unió, podrien funcionar i fer un paper positiu aquestes coalicions específiques. El concepte de «geometria variable» també es podia interpretar com una via per a fer experiments polítics: provar estratègies i noves idees que la Unió com a tal (és a dir, la burocràcia de Brussel·les), massa immobilitista, no duria mai a terme.

Tres anys abans que Wolfgang Schäuble publicés les seues reflexions, la idea d'una «geometria variable» ja havia estat provada. La iniciativa havia pres un nom també procedent de la geometria: el «Triangle de Weimar». El 28 d'agost de 1991 –aniversari de Goethe– els ministres d'Exteriors de França, Alemanya i Polònia es trobaren a Weimar i decidiren d'establir l'anomenat «triàleg». Es tractava de fixar trobades i consultes regulars entre els tres països implicats. El Triangle de Weimar tingué un impacte important en el que es pot anomenar la política de símbols. Potser sense proposar-s'ho fou també un intent de superar el conflicte Nord-Sud que s'entrellucava dins la UE. Després d'aquesta iniciativa era difícil pensar que l'ingrés de Polònia a la UE estigués en perill. L'assoliment polític més important del Triangle de Weimar fou, de fet, l'acord d'associació de Polònia i altres vuit països de l'Europa central i oriental amb la Unió que es va fer efectiu el 1994. Aquesta era la condició prèvia perquè aquests països fossen admesos en la Unió, cosa que s'esdevingué després a diferents velocitats. Ara bé, en les negociacions finals d'ingrés, el Triangle de Weimar ja no va fer cap paper. Ja no despertava entusiasme. A més, dins la UE desvetllà reserves contra les anomenades aliances exclusives, que molts veien com una recialla de l'estat nació del segle XIX.

Hi havia alguna cosa més. El sentiment de triomf que es difongué arran de la caiguda del mur de Berlín i l'enfonsament del comunisme a Europa central i oriental generà la il·lusió que la confrontació entre Est i Oest era cosa del passat. «La fi de la història» era l'eslògan del moment. Razonablement es podia pensar que el món sencer anava cap a la democràcia, el mercat

i l'imperi de la llei. No hi havia alternatives. Rere l'esclat del nou conflicte Nord-Sud, les tensions Est-Oest romanien apaivagades. I com que sens dubte també Rússia seguiria el camí apuntat, no hi va haver cap titubeig a l'hora d'intentar estendre la UE, i si era possible l'OTAN, molt endins de l'esfera d'influència russa. Les conseqüències d'aquesta il·lusió són avui malauradament ben visibles. S'aproxima molt a la tragèdia política el fet que la primera acció substancial del Triangle de Weimar després de 1994 acabés en un fiasco. Al febrer de 2014 els ministres d'Afers Exteriors de França, Alemanya i Polònia van negociar una solució al conflicte d'Ucraïna que passava per la formació d'un govern de transició, una reforma constitucional i eleccions al Parlament i presidencials. El compromís només durà una nit. Fou desbordat per les masses de la plaça Maidan, que ja no podia controlar ningú. El president Janukovitx fugí a Rússia i el nou conflicte Est-Oest es va agreujar fins esdevenir una guerra no declarada en la qual Vladimir Putin s'annexionaria Crimea i ha maldat en tot moment per la creació d'una anomenada Nova Rússia a les províncies orientals d'Ucraïna. Aquest fracàs, de tota manera, no hauria de ser obstacle per a futures iniciatives conjuntes de França, Alemanya i Polònia. Al contrari, el Triangle de Weimar hauria de tenir un paper important en la política europea, i proposar noves solucions als problemes més urgents d'Europa. La qüestió seria demostrar que els procediments de resolució de problemes poden beneficiar-se del compromís d'un grup d'estats membres amb interessos nacionals clarament diferents. Això ajudaria a enfortir el consens al si de la UE. La Unió no té plantejada només una crisi financera, també pateix de manca

de confiança. L'acceptació de la idea d'una «geometria variable», tolerar i fins i tot saludar la formació de petites coalicions per resoldre problemes dins la UE traspassant les fronteres nacionals seria un signe de recuperació de confiança.

Tornem ara al nou conflicte Nord-Sud. La caiguda del mur i la reunificació d'Alemanya estimularen la reaparició d'aquest conflicte i alimentaren la fatal il·lusió que el conflicte Est-Oest ja estava superat. Tots dos conflictes tenen un potencial explosiu. Seria de gran importància desactivar-ne, si més no, un. Per això reitere una proposta que vaig fer fa ja uns quants anys: organitzar un nou Pla Marshall per al Mediterrani. Aquesta proposta em va ser inspirada per la lectura (o més aviat la relectura) d'un text clau dels primers temps d'esforços vers la integració europea, que fou tota una sorpresa, no tan sols per a mi sinó per a tothom amb qui parlava sobre el passatge que citaré tot seguit.

La sorpresa es troba en la declaració oficial que va fer el primer ministre francès el 9 de maig de 1950. Posteriorment fou coneguda com el «Pla Schuman». El seu nucli era la cooperació entre França i Alemanya, que havia de fer impossibles guerres futures entre els dos països perquè els seus interessos econòmics havien d'estar del tot integrats d'aquí en avant. Però el bilateralisme, afirmava Robert Schuman, no podia ser un fi en si mateix. Havia de servir als interessos europeus –i no només europeus. I llavors Schuman declarava que una Comunitat Europea caracteritzada per una estreta cooperació entre França i Alemanya hauria de, i ara la citació és textual: «fer servir les oportunitats generades conjuntament per a dur a terme una de les seues tasques essencials, el desenvolupament

del continent africà». Aquesta formulació implicava quelcom més que la tradicional ajuda al desenvolupament. Contemplava una associació estratègica entre Europa i Àfrica. Això es va oblidar totalment, però és més important avui que mai. El pla de Nicolas Sarkozy i Henri Guaino d'una Unió Mediterrània era prematur. Hosni Mubarak (copresident amb Sarkozy), Muammar al Gadafi i el dictador tunisià Ben Ali haurien estat membres de la *Union Méditerranéenne...* una idea que certament fa venir calfreds. La Primavera Àrab, en canvi, donà nou sentit al projecte. Per un temps realment breu, fins que tornà l'hivern àrab. Encara crec que val la pena sospesar si algun tipus de Pla Marshall mediterrani podria ajudar a transformar l'Europa malmesa en un laboratori del futur. Es tractaria d'un pacte pel creixement econòmic a llarg termini que lligaria el sud d'Europa amb, d'entrada, el nord d'Àfrica i que seria el primer pas cap a una política amb cara i ulls de la Unió Europea envers Àfrica, tal i com reclamava Robert Schuman ja el 1951. És tan sols una idea, i és clar que com més hi pensem més evident es fa que parlem d'una utopia. Però vull refutar un argument que tot sovint apareix en aquest context: «Els diners no resoldran els problemes!». En primer lloc, el Pla Marshall no era només cosa de diners, implicava cooperació. No era ajuda al desenvolupament inspirada en motius humanitaris. El tret important del Pla Marshall era la decisió de fer dependre la distribució de fons de la cooperació dels països receptors: els països d'Europa occidental, vencedors i perdedors de la Segona Guerra Mundial, havien d'arribar a acords per a rebre ajuda. Així va nàixer l'Organització Europea per a la Cooperació Econòmica (OECE), que aplanà el camí cap

al creixement i el progrés polític i econòmic conjunt d'Europa.

Una cooperació sostenible, en termes polítics i econòmics, entre els països europeus i africans del Mediterrani, és només un somni, un projecte utòpic? Potser sí. Però la Unió Europea hauria d'esmerçar a hores d'ara molts esforços a reparar les errades del passat. Un projecte ambiciós com un Pla Marshall per al Mediterrani podria donar un nou impuls a la Unió, i augmentar-ne la cohesió interna.

Tant el nou conflicte Nord-Sud com la reparació del conflicte Est-Oest són conseqüència de la caiguda del mur de Berlín i de la reunificació d'Alemanya. L'objectiu polític, vint-i-cinc anys després, hauria de ser la reunificació d'Europa. □

Traducció de Gustau Muñoz

SUBSCRIU-T'HI

TU TRIES COM

PAPER

58 € /any
(11 núm.)

www.lavenc.cat
0

93 245 79 21

DIGITAL

iQUIOSC

35,99 € /any (11 núm.)

www.iquosc.cat/l-avenc

ZTORY

7,99 €/mes*

*Tarifa plana per la lectura de múltiples revistes

www.ztory.com/cat

Des de L'Avenc
us volem felicitar
per aquests
50 números
i que siguin
molts més

